

Tarım Kredi Kooperatifleri

Türkiye, emperyalizme karşı dünyada ilk kurtuluş savaşını vererek bütün mazlum ülkelere örnek olurken aynı zamanda sosyalist ülkeler dışında, kapitalizm dışı iktisadi kalkınma yollarını deneme girişiminde bulunan ilk ülke olma sıfatını da kazanmıştır. 1929 iktisadi krizinden sonra dünyadaki genel ekonomik eğilimle de paralel olarak (Keynesyen iktisadi politikalar) 1930'lu yıllarda Türkiye'de planlı kalkınma veya devletçilik olarak adlandırılan iktisadi uygulamalar, Türkiye'nin kendi toplumsal-iktisadi koşullarına uygun olarak gerçekleştirildi. Yani, Türkiye'nin, özel sektörü dışlamayan ve halk girişimlerini de iktisadi sürece katmayı hedefleyen karma ekonomici devletçilik anlayışı o dönemde hâkim olan Sovyetlerin katı planlamacı devletçiliğinden farklıydı. Kemalist devletçiliğe ve böyle bir çerçevede geliştirilen iktisat politikalarına ulusal kalkınma ve iktisadi sektörleri geliştirme misyonu yüklenmişti. Bu iktisadi misyonun gerçekleşmesinde en önemli araçlardan birisi de halkın katılımını içerecek şekilde iktisadi sektörleri geliştirmek üzere bizzat Atatürk'ün öncülüğünde kurulan kooperatiflerdi. Türkiye tarihinde ilk ciddi kooperatifçilik denemeleri Mithat Paşa ile başlamıştı. Mithat Paşa'nın 1863 yılında kısa vadeli ve az faizli kredi sağlamak amacıyla Pirot kasabasında deneme niteliğinde kurduğu ve 1867 yılından sonra "Memleket Sandıkları" adı altında yaygınlaşan girişiminden sonra, çoğunluğu tarımsal ağırlıklı olan ufak çaplı birçok kooperatif girişimi söz konusu olmakla birlikte gerçek anlamda kooperatifleşme sürecinin "kooperatif" kavramına ve düşüncesine büyük önem veren Atatürk ile birlikte başladığını söylemek mümkündür. Atatürk, daha Cumhuriyet kurulmadan önce yaptığı birçok konuşmada ve özellikle de İzmir İktisat Kongresi'nde (1923) ortaklaşa çalışmanın önemini sık sık vurgulamış; halkın ortak iktisadi örgütlenmeler içerisine girmesinin ülkenin gelişmesi ve halkın refahı açısından elzem olduğu gibi Türk milletinin geleneksel hasletlerine de uyduğunu özellikle vurgulamıştır. Yine, Atatürk buna benzer düşüncelerini 1 Şubat 1931 tarihinde İzmir Ticaret Odası'nda da çarpıcı bir şekilde dile getirmiş ve kooperatifçiliğin sosyal boyutlarını özellikle vurguladığı bu konuşmasında şunları söylemiştir: "Kanaatim odur ki; muhakkak surette birleşmede kuvvet vardır. Kooperatif yapmak; maddi ve manevi kuvvetleri, zekâ ve maharetleri birleştirmektir. Yoksa bir zayıf ile bir kuvvetlinin birleşmesinden bahsetmiyorum. Birleşmenin böylesi zayıf olanın kuvvetliye esir olması demektir. Ege iktisat mıntıkasındaki bütün insanların hasıllarını ve gayretlerini birleştirmesi muhakkak feyizli neticeler verecektir. Türkiye'nin say, hayat ve mevcudiyetini mütalaa edince birleşmeden mütevellit fayda ve menfaatlerin çok büyük olacağı kanaatine varacağınızdan şüphe etmiyorum. Müstahsillerin birleşmesinden şahsi menfaatlerinin haleldar olacağını düşünenler tabii şikâyet edeceklerdir." Kooperatifleşmenin en çok teşvik edildiği alan ise o dönemde Türk iktisadiyatının temelini oluşturan tarımsal üretim alanıydı. Uzun süren savaşlardan yeni çıkmış olan ve açlık tehlikesini her zaman soluğunda hissedilen Türk halkı için tarımsal üretimin devamlılığı hayati derecede önemliydi. Bu devamlılığı ve tarımsal gelişmeyi, verimliliği sağlayacak en önemli aracın kooperatifleşme olduğunu cumhuriyetin kurucu kadrosu, özellikle de Atatürk çok iyi biliyorlardı. Bu amaçla, yine, daha cumhuriyet kurulmadan önce kooperatifçilik konusunda bir nizamname düzenlenmiştir. "İstihsal, Alım ve Satım Ortaklık Kooperatifleri Nizamnamesi" (1923) adıyla, ziraat ve el sanatları alanında kurulacak çok amaçlı kooperatifler için çıkarılan bu nizamname çerçevesinde 1930'lara kadar 40'in üzerinde tarımsal nitelikli kooperatif kurulmuştur. Kooperatif sözcüğünün cumhuriyet yasaları içerisinde ilk kez yer alması ise 1924 yılında olmuştur. Bu yıl içinde, 1850 yılından beri yürürlükte olan 396 sayılı Ticareti Berriye Kanunu'na bir ek yapılmış ve "işbu 15.madde mezkûr üç nevi şirketten maada kooperatif yani ortaklık şirketleri de ticari şirketlerdendir." denilmiştir. Kooperatif alanındaki bütün bu gelişmelerden sonra 5 Haziran 1929'da 1470 sayılı "Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu" çıkarılmıştır. Bu yasa, çiftçilerin kısa dönemli kredi gereksinimlerini karşılamak için en az yüz haneli yerleşmelerde ve kasaba ile kentlerde kooperatif kurulmasına ilişkin bir kanundur. Yasaya göre küçük

köyler bu amaçla birleşebilmekte ve köylerde kurulacak kooperatiflerde sınırsız sorumluluk esas alınmaktadır. Kurulmaları ve çalışmaları Ziraat Bankası'nın denetimi altında olan bu kooperatiflere ait üç değişik ana sözleşme örneği, Bakanlar Kurulunca 25 Temmuz 1929 tarihinde kabul edilmiş, ancak bunların her üçünün Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmesi 1930 yılının son aylarında gerçekleşebilmiştir. Bu yasanın uygulamadaki aksaklıklarını ve eksiklerini gidermek üzere de 1935 yılında 2836 sayılı "Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu" çıkarılmıştır. Atatürk, 1 Kasım 1936'da yaptığı TBMM açış konuşmasında bu yasa vesilesiyle kooperatif konusuna değinmiş ve şöyle söylemiştir: "Kooperatif teşkilatı her yerde sevilmiştir. Kredi ve satış için olduğu gibi istihsal vasıtalarını öğretip kullandırmak için de kooperatiflerden istifadeyi mümkün görüyoruz." Atatürk bu sözleriyle yasanın kooperatifleşme açısından eğitici işlevini de ortaya koymaktaydı. Bu yasanın getirdiği en önemli yenilik kredi kooperatifi ortaklarının bölgelerindeki satış kooperatiflerine de girmelerini zorunlu kılmasıydı. Yasada, Ziraat Bankası'nın kesin denetimi altındaki bu kooperatiflere, üretici olmayanların ortaklığı önlenmektedir. 1929 yılına kadar Ziraat Bankası tarafından verilen zirai krediler, tarım kredi kooperatifleri aracılığıyla verilmeye başlamıştır. Ziraat Bankası'nın köylerde şube açamaması, verilen kredilerin kullanımını denetleyememesi ve küçük çiftçilerin kredi alabilmek için garanti gösterememesi gibi nedenlerle tarım kredi kooperatiflerine ihtiyaç duyulmuştur. Bu kooperatiflerin en önemli işlevi kamu kaynaklarından sağlanan kredilere aracılık etmek olmuş; ancak nakdi kredi yanında aynı kredi olarak gübre, yem, tohumluk, fide, ilaç gibi girdileri de sağlamıştır. Bu dönemde kooperatifçiliğin başlaması ve gelişmesi Atatürk'ün çabalarıyla gerçekleşmiştir. 1925 yılında Atatürk'ün tüketim kooperatifçiliği ile özel olarak ilgilendiği görülmektedir. O yıl çıkartılan (24 Mart 1925 tarih ve 586 sayılı) bir yasa ile Ankara'daki memurlara aylıklarının yarısı kadar ikramiye verilmesi ve bunların kurulacak "Ankara Memurlar Tüketim Kooperatifi"ne anapara olarak yatırılması öngörülmüştür. Atatürk'ün ilgi ve direktifiyle çıkarılan bu yasa doğrultusunda kurulan Tüketim Kooperatifine Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa bir numaralı, Başbakan İsmet İnönü iki numaralı ortak olmuşlardır. 1926 yılında, 856 sayılı "Türk Ticaret Kanunu"nda yapılan bir düzenleme ile kooperatiflerin de diğer şirketler arasında yer alması sağlanmıştır. 1929 yılında da (1470 sayılı) "Ziraî Kredi Kooperatifleri Kanunu" kabul edilmiştir. Atatürk döneminde kurulan tarımsal kooperatiflerin en yaygını tarım kredi kooperatifleridir. İlk önce 1929'da (yasa çıktıktan sonra) Giresun-Bulancağ Tarım (zirai) Kredi Kooperatifi kurulmuş ve daha yılın sonunda kurulan kooperatif sayısı 191'i bulmuştur. Bu sayı her yıl daha da artmış 1932 yılında bir yıl içerisinde 249 kooperatif kurulmuştur. 2836 sayılı "Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu"nun çıkarıldığı 1935 yılına kadar kurulan kooperatif sayısı 677'yi bulmuştur. 1937 yılında yaklaşık 40 bin kişi tarım kredi kooperatifi ortağı olmuştur. Atatürk'ün vefat ettiği 1938 yılı itibarıyla Türkiye'de 586 tarım kredi kooperatifinin bulunduğunu, bunların kendi merkezleri dışında 3847 köyü de kapsadığını ve toplam ortak sayısının 114.383'e ulaştığını söylemek mümkündür. Bu rakamlar genç Türkiye Cumhuriyeti için oldukça önemli rakamlardır. Elbette bu gelişimde Mustafa Kemal Atatürk'ün kooperatifçiliğe, özellikle de çiftçilere verdiği büyük önemin ve bizzat yürüttüğü öncü kooperatif çalışmalarının etkisi belirleyici olmuştur. Atatürk iki kooperatifin kurucusu ve ortağı olmuştur. Bunlardan birisi yukarıda bahsedilen "Ankara Memurlar Tüketim Kooperatifi"dir. Diğeri ve çok daha önemlisi de Silifke'de 1936'da kurulan tarım kredi kooperatifidir. Atatürk'ün Türkiye'nin çeşitli yerlerinde, daha sonra hazineye bağışladığı, modern tarım tekniklerini Türk çiftçisine öğretecek örnek çiftlikleri vardı. Bunlardan birisi de Silifke'nin Tekir Köyü'ndeki 12607 dönümlük çiftlikti. Burada Atatürk, çiftliğiyle sadece tarımsal yenilikleri Türk köylüsüne öğretmek için uğraşı vermemiş aynı zamanda çiftçilerin birlikteliklerini sağlayacak kooperatifleşmeye de önyak olmuştur. Atatürk, çiftliğinin çevresinde bulunan diğer köylülerle birlikte tarım kredi kooperatifi kurmuş ve 36 ortağa sahip kooperatifin kuruluş dilekçesine imzayı atan ilk kişi olarak kooperatifin birinci ortağı olmuştur. Genel olarak kooperatifçilik ve daha özel olarak Tarım Kredi Kooperatifleri mevzusu, Cumhuriyetin ilk yıllarında iktidardaki CHP'nin

programında da yer bulmuştur. CHP Genel Sekreteri Recep Peker, 16 Kasım 1931'de İstanbul Üniversitesi'nde CHP programını açıklamak üzere yapmış olduğu konuşmada tarım kredi kooperatifleri ile ilgili olarak şunları söylemiştir: "Zirai (tarım) Kredi Kooperatiflerinden müstahsil küçük çiftçiler lehine büyük neticeler umuyoruz. Bunların çoğalması çiftçiyi kendi kredi ihtiyacını, kendi tasarrufları semeresinden ucuz faizle ve kolaylıkla temin etmek faydasına kavuşturacaktır. Bundan başka tarım kredi kooperatifleri sayesinde milli bir sermaye toplanmış, toprak mahsullerinin maliyet fiyatını yüksek bir dereceye çıkaran gayri meşru faizcilik ile mücadele edilmiş olacaktır..." Görüldüğü gibi Türkiye, tarım kredi kooperatiflerine halkçı ve millî bir anlam da yüklemiştir.

Hakan REYHAN-Cenk REYHAN

KAYNAKÇA

ÇIKIN, Ayhan, "Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları ve Kooperatifçilik", **Müdafaa-i Hukuk Dergisi**, S 62, Kasım 2003.

MÜLAYİM, Ziya Gökalp, **Atatürk'ten Bugüne Kooperatifçilik**, Yetkin Yayınları, Ankara 1998.

TALUĞ, Cemal, **Atatürk ve Kooperatifçilik**, Yol-Koop Yayınları, Ankara 1981.

Tarım Kredi Kooperatifleri İstatistik Yıllığı, Ankara 2007.

Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Birliği Yıllığı, Ankara 2007.

29/03/2025 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/tarim-kredi-kooperatifleri/?pdf=3341> adresinden erişilmiştir